

Prof. dr. W. J. M. Levelt

Geestes- wetenschappelijke theorie als kompas voor de gangbare mening

Elke cultuur heeft min of meer expliciete theorieën over de mens en het menselijk handelen. Deze zelfreflectie, die alleen de menselijke soort kenmerkt, vormt de basis voor de geesteswetenschappen. Zij systematiseren, verdiepen, ontmaskeren, verfijnen de kennis die de mens van zichzelf heeft, en wel op zeer uiteenlopende domeinen zoals die van de menselijke taal, het rechtsgevoel, het economisch handelen, de levensloop en het opvoeden, het groepsgewijze handelen, enzovoorts.

De maatschappelijke betekenis van de empirische geestesweten-

schappen¹ moet niet zozeer gezocht worden in hun bijdrage aan technische vernieuwingen, ofschoon die er af en toe wel zijn, maar veeleer in de diffusie van noties die de bestaande *communis opinio* over het menselijk handelen en de menselijke geest veranderen. In het volgende zal ik dit eerst verduidelijken met een voorbeeld uit taalkunde en taalpsychologie; het voorbeeld bestaat uit twee gedeelten, diffusie ten kwade en diffusie ten goede. Daarna zal ik mijn hoofdstelling formuleren over gebruik en misbruik van de geesteswetenschappen, en er twee conclusies aan verbinden.

Zijn sommige talen beter dan andere?

Onder invloed van het Darwinisme heeft in de tweede helft van de 19e eeuw onder taalkundigen zeer algemeen de opvatting post gevat dat er een geleidelijke evolutie moet hebben plaats gevonden van primitieve naar hoog ontwikkelde (lees: Indo-europese) talen². Op basis van enkele passages in Darwin's geschriften was het zelfs niet ongebruikelijk te beweren dat die primitieve talen een soort gebarentalen waren, enigszins verrijkt met occasionele klanken³. De maatschappelijke diffusie van deze gedachte leidde ertoe dat ontdekkingsreizigers, missionarissen en (andere) avonturiers al spoedig terugkeerden met documentatie voor deze darwinistische opvatting. In de vier uithoeken van de wereld vonden zij exemplaren van zulke primitieve talen, inclusief de voorspelde gebarentalen. Deze zogenaamde vondsten versterkten op hun beurt weer het ge-

.....

¹ Op dit symposium is de volgende driedeling van wetenschappen gehanteerd: natuurwetenschappen, levenswetenschappen, geesteswetenschappen. Veel wetenschappen laten zich natuurlijk niet volledig in een van deze categorieën onderbrengen. De psychologie, bijvoorbeeld, is in belangrijke mate levenswetenschap. Onder empirische geesteswetenschappen reken ik de wetenschappen die zich met de structuur en het functioneren van de menselijke geest en het menselijk handelen bezighouden, en wel door analyse van systematisch verworven ervaringsgegevens. Daarmee blijven niet-empirische geesteswetenschappen of onderdelen daarvan buiten beschouwing, zoals de wiskunde, gedeelten van de filosofie, theologie en rechtsgeleerdheid, enzovoorts. Empirische sociale wetenschappen zijn uitdrukkelijk ingesloten.

² Zie met name het werk van August Schleicher (1873).

³ De opvatting dat gebarentaal natuurlijker en universeler is dan gesproken talen is veel ouder. Quintilianus noemt gebarentaal 'omnium hominum communis sermo', Bulwer (1644) noemt haar de 'onlely speech that is naturall to Man'. De evolutietheorie gaf deze oude opvattingen een zekere wetenschappelijke status. Wundt (1900), bijvoorbeeld, bespreekt die opvatting met duidelijke sympathie (Bd. 1, p. 144).

loof van de taalkundigen⁴. Een eeuwenoud vooroordeel, namelijk dat sommige talen *beter* zijn dan andere⁵ kreeg op deze manier een zekere wetenschappelijke status. Men ziet dit, bijvoorbeeld, in het beroemde boek dat de taalpsycholoog Wilhelm Wundt in 1900 publiceerde. Daarin neemt hij van de taalkundigen de gangbare opvatting over dat zogenaamde agglutinatieve talen, zoals het Turks en het Fins, op de scala der talen een middenpositie innemen, dat wil zeggen lager dan geïnflecteerde talen zoals Grieks, Latijn, Duits, Engels⁶, of Frans. Hij voegt daar nu aan toe dat niet alleen de taal, ook het menselijk denken een meer primitieve en een meer ontwikkelde vorm heeft. De primitieve vorm is het zogenaamde 'synthetische' denken, de ontwikkelde vorm is het 'analytische' denken. De agglutinatieve taal, zegt Wundt nu, is de natuurlijke uitdrukingsvorm van het primitieve synthetische denken⁷. Met andere woorden, sommige talen zijn niet zo geschikt voor de hoogste vormen van het menselijk denken.

De wetenschappelijke fundering van deze taal-ongelijkwaardigheidsthese werd maatschappelijk weer als alibi gebruikt om talen, of gebruikers van bepaalde talen, uit te sluiten van zekere maatschappelijke privileges. Eugenetische opvattingen waren in de eerste decennia van deze eeuw niet van de lucht. Het zou, bijvoorbeeld, crimineel zijn tegenover het nageslacht om een vrouw met een inflecterende, dus hoger ontwikkelde taal te laten trouwen met een agglutinatieve man⁸. Linguïstisch geïnspireerd racisme was heel gangbaar in die tijd. Maar ook zonder deze racistische uitwassen werd de taal-ongelijkwaardigheidsthese, met of zonder linguïstisch argument, tegen mensen gebruikt. De Belgische bisschoppen schreven in een gerucht makende brief van 1906 dat het Vlaams minder

.....

⁴ De empirische evidentie bleef echter schaars. Men beriep zich meestal direct of indirect op het boek van Kingsley (1897), waarin een afrikaanse stam (de Fans) wordt beschreven die hoofdzakelijk in gebarentaal communiceert, zodat men 's avonds naar het vuur moet 'om te zien wat er gezegd wordt' (p. 504).

⁵ In 1669 schreef Louis Le Laboureur: 'Les Romains pensoient en français devant que de parler en Latin', in een poging de superioriteit en zelfs universaliteit van het Frans voor het menselijk denken aan te tonen.

⁶ Het ontging linguïsten natuurlijk niet dat met name het Engels niet zo erg geïnflecteerd is. Maar omdat het toch onmogelijk zo primitief kon zijn als het 'isolerende' Chinees, onderscheidde men twee varianten isolerende taal. Wundt (1900, Bd 2, p. 445) zegt het zo: 'Der isolierende Typus kann sowohl das Symptom einer noch mangelhaften Gestaltung der Begriffe und ihres Zusammenhangs, wie das einer hoch ausgebildeten unterscheidenden und vergleichenden Tätigkeit sein'.

⁷ Zie Wundt (1900), Bd 2, p. 445.

⁸ geciteerd door Sapir (1921).

geschikt is voor het universitaire onderwijs⁹. De beoefening van de wetenschap behoeft een internationale taal. Men realiseerde zich dat op dat moment de Nederlandse universiteiten al drie nobelprijswinnaars hadden opgeleverd in de natuurwetenschappen en de Belgische geen één¹⁰. De opvatting dat talen ongelijkwaardig zijn was echter allang *communis opinio* geworden, en was ook volkomen respectabel. De vooringenomenheid van de Belgische bisschoppen was voor die tijd niets bijzonders, maar liet niet na ernstige consequenties te hebben voor het onderwijs aan de Vlaamstaligen aan de Universiteiten van Leuven en Gent. Geesteswetenschappen en gangbare mening waren aldus in een vicieuze cirkel terecht gekomen; wetenschap ten kwade.

Hoe kon dit kwaad ontstaan? Niet door het lanceren van een foutieve theorie op zichzelf. Het had namelijk heel goed kunnen zijn dat talen in complexiteit en uitdrukkingskracht variëren – dat is een zuiver empirische kwestie. Je kunt dat niet van te voren weten. Het lanceren van een stelling of theorie, correct of incorrect, is een wezenlijke eerste stap in de uitvoering van een onderzoeksprogramma, zonder die vrijheid bestaat er geen wetenschap. Nee, het probleem ligt ergens anders, en is tweeledig van aard. Ten eerste faalden de taalkundigen doordat ze nalieten duidelijkheid te scheppen over de empirische status van de ongelijkheidstheorie. Velen deden alsof de theorie reeds een fase van serieuze empirische verificatie achter de rug had, terwijl dat niet het geval was. Daarmee misleidden zij in feite de publieke opinie. Deze al of niet bewuste vorm van misleiding is helaas nog steeds schering en inslag in de geesteswetenschappen, in sommige meer dan in andere. De theorie of stelling is nu eenmaal de fraaie voorgevel van de wetenschappen; empirische verificatie is bloed, zweet en tranen in de achtertuin. De theorie wordt veelal luidkeels verkondigd zonder erbij te zeggen dat het eigenlijke werk nog gedaan moet worden.

Het tweede noodzakelijke ingrediënt voor deze vicieuze wisselwerking tussen taalkunde en de publieke opinie was de bestaande maatschappelijke behoefte aan zo'n theorie. Kolonialisme en groeiend nationalisme konden de opvatting dat talen ongelijkwaardig zijn uitstekend gebruiken. Het interessante is dat dit motief niet bij de taalkundigen zelf een rol hoeft te hebben gespeeld; Wundt, bijvoorbeeld, was een fervent democraat en pacifist.

Inmiddels hebben beide ingrediënten gelukkig aan kracht ingeboet.

⁹ zie Instructions Collectives van de H.H. D.D. -H.H. de bisschoppen van België (1906). Daarin kan men lezen: 'Quiconque comprend le rôle de l'Université au premier point de vue, ne peut raisonnablement prétendre que le français et le flamand doivent être mis sur un pied d'égalité dans l'enseignement universitaire'.

¹⁰ In 1904 ontving het Gentse (sic!) Instituut voor Internationaal Recht de Nobelprijs voor de Vrede.

Taalkundigen weten thans dat er eigenlijk geen primitieve talen bestaan¹¹. Dit begon duidelijk te worden toen Amerikaanse linguïsten, zoals Boas en Sapir, het taalkundige handwerk gingen doen in hun eigen achtertuin waar zogenaamde primitieve talen voor het oprapen lagen: de indianentalen. De klank- en vormstructuur van niet-westerse talen blijkt net zo rijkgeschakeerd en gecompliceerd te zijn als die van het Nederlands, Frans, Duits of Engels¹². Langzaam maar zeker begint deze al minstens zestig jaar oude taalkundige zekerheid te diffunderen. Waarom zo langzaam? Mijns inziens heeft dat te maken met het tweede ingrediënt: het is nog maar heel recent dat het kolonialisme zijn vanzelfsprekendheid verloren heeft, en het nationalisme loopt bij die ontwikkeling zelfs nog ten achter¹³.

Als laatste woord over dit voorbeeld van wetenschap-ten-kwade nog het volgende: Dat de gelijkheidstheorie, die thans empirisch goed verankerd is, in overeenstemming is met een democratisch ideaal is plezierig, maar zuiver toevallig. Het had zo kunnen zijn dat talen verschillen in complexiteit. Een democratisch principe kan dat niet verbieden, en de wetenschap had er haar ogen niet voor mogen sluiten. Wanneer zoiets gevonden was hadden we de maatschappelijke plicht gehad om op

.....

¹¹ Geringere complexiteit treft men wel aan bij mengtalen ('pidgins'), die kunnen ontstaan bij communicatiepogingen tussen sprekers van verschillende moedertalen. Voor zover bekend ontwikkelt zo'n mengtaal zich weer tot volle complexiteit wanneer zij, in tweede generatie, als moedertaal door kinderen wordt verworven. Talen van geringere complexiteit treden ook op bij 'language death', in de laatste fase van het uitsterven van een taal.

¹² Ten overvloede zij opgemerkt dat talen wél aanzienlijke verschillen vertonen in de omvang van hun woordenschat. Om wetenschap te beoefenen in een Papua-taal als Eipo of Kosarek zal men het vocabulaire moeten uitbreiden, maar dat is een kleine moeite – veel Nederlandse wetenschappers gebruiken ook te pas en te onpas Engelse leenwoorden, terwijl het meestal niet eens nodig is.

¹³ Professor Locher heeft mij erop gewezen dat meer dan dertig jaar geleden De Josselin de Jong (1951) in dit verband heeft gewezen op een met nationalisme sterk samenhangende factor: 'Dit idiocentrisme, dit niet-los-kunnen-komen van verschijnselen die zich in ons eigen taal- en cultuurmilieu met de vanzelfsprekendheid van natuurverschijnselen voortdurend aan ons opdringen, belaagt ons hardnekkig en kan ons in een onbewaakt ogenblik op wonderlijke dwaalwegen voeren. Zo wijst het kwistig gebruik van de term 'primitief', in de linguïstische zowel als in de anthropologische vakliteratuur, op een nog steeds niet definitief overwonnen neiging om de eigen cultuur (inclusief natuurlijk de taal) als een relatief eindprodukt te zien van een algemeen ontwikkelingsproces, waarin de zogenaamde 'primitieve' talen en culturen oudere fasen vertegenwoordigen. Anders gezegd: wanneer men bepaalde verschijnselen, die in de eigen cultuur en taal als essentieel en dus als onmisbaar worden gevoeld, in een andere cultuur en taal niet vindt, dan is men nog vaak geneigd, dit aan een soort achterlijkheid toe te schrijven'.

democratische wijze met dit verschil tussen talen te leren omspringen.

Keren we nu naar een zeer verwant voorbeeld van wetenschap-ten-goede. Ik vermeldde reeds, dat veel evolutionisten meenden dat alle menselijke taal als gebarentaal begonnen is. Gebarentalen zijn daarmee per definitie de primitiefste vormen van menselijke taal. Het meest toegankelijke voorbeeld is de gebarentaal die in gemeenschappen van doven gebruikt wordt. Ik zeg 'de' gebarentaal, omdat rond de eeuwwisseling de algemene overtuiging bestond dat die doventalen, hoewel onafhankelijk ontstaan, grotendeels gelijk of verwant waren, en onderling verstaanbaar¹⁴. De reden was duidelijk: die talen zijn mimisch van aard, de tekens onderhouden een directe visuele relatie met de begrippen die ze uitdrukken. De keerzijde van deze vaak geprezen universaliteit is dan natuurlijk het gebrek aan abstractie. De gebarentalen zouden ongeschikt zijn voor het uitdrukken van abstracte begrippen. Met de iconiciteit van de tekens is de gebruiker overgeleverd aan een concrete, en bovendien wat trage manier van denken.

Dit was overigens meer het standpunt van opvoeders dan van taalkundigen. De officiële taalkunde had eenvoudigweg geen interesse in een tekensysteem dat drie karakteristieke eigenschappen van de natuurlijke talen mist, namelijk een klank, zinsbouw¹⁵, en de arbitraire relatie tussen teken en betekenis. Welmenende pedagogen hebben op onvoorstelbaar grote schaal de gebarentalen uitgebannen uit het dovenonderwijs, en proberen uit te roeien in de leefgemeenschappen van de doven. Dit is zo ver gegaan, dat ook onder doven de algemene opvatting heerste dat hun taal geen taal was. Nederland is hierin vaak voorop gegaan¹⁶.

Waar blijft nu de wetenschap-ten-goede? Vanaf ongeveer 1960 begonnen taalkundigen en taalpsychologen zich professioneel met doventalen bezig te houden. De laatste twintig jaar is er een ongelofelijke hoe-

.....

¹⁴ Zo treft men bij Wundt (1900, Bd I, p. 174) de volgende passage aan: 'Die zweite, noch augenfälligere Erscheinung ist die, daß räumlich weit voneinander entfernte und zweifellos ganz unabhängig entstandene Zeichensysteme in einem großen Teil ihrer Bestandteile einander gleichen oder doch nahe verwandt sind, eine Verständigung also zwischen denen, die sich solcher Gebärdeformen bedienen, meist ohne Schwierigkeit möglich ist'. We weten thans dat dit in het geheel niet het geval is.

¹⁵ Wat betreft de syntaxis was dit een werkelijke verarming ten aanzien van eerdere opvattingen. Wundt (1900) wijdt een uitvoerige paragraaf aan de syntaxis van gebarentalen. Volgens hem moet die vooral gezocht worden in de tekenvolgorde.

¹⁶ Interessante informatie hierover kan men vinden in I. van Bekkum et al (1981) en in B. Tervoort (1983).

veelheid empirisch werk verricht, dat ik hier onbesproken moet laten¹⁷. Tot veler verrassing, niet in de laatste plaats die van de onderzoekers en de doven zelf, bleek dat wanneer de gebarentaal de moedertaal is van een dove, die taal net zo rijk gestructureerd is als een gesproken taal. Er is een even complexe grammatica, een vocabulair dat in beginsel elke vorm van abstractie toelaat, een met gesproken talen volkomen gelijkwaardige snelheid van communicatie, enzovoorts. Het uitbannen van die talen zou om die redenen alleen al even onethisch zijn als, zeg, het uitbannen van het Fries.

De dovengemeenschappen, zowel in de Verenigde Staten als bij ons, hebben zich in aanzienlijke mate door dit nieuwe wetenschappelijke inzicht laten inspireren. Dit komt niet alleen de taalontwikkeling van het dove kind ten goede, maar ook het zelfvertrouwen van hen die de gebarentalen gebruiken. De gangbare mening is langzaam maar zeker aan het zwichten, en dat zou best wat sneller mogen gaan. Ik kan helaas niet zeggen dat Nederland hierin ook voorop loopt¹⁸.

Een stelling over gebruik en misbruik van de geesteswetenschappen en twee conclusies

Geesteswetenschappen kunnen mens en maatschappij ten goede of ten kwade komen door beïnvloeding van de gangbare mening. Een juiste theorie kan het zelfinzicht van de mens bevorderen. Dit is al een goed op zichzelf, maar het kan bovendien nuttige consequenties hebben voor het praktisch handelen. Een onjuiste theorie, daarentegen, versluiert niet alleen het zelfinzicht, zij kan ook tegen mensen gebruikt worden wanneer daaraan reeds uit andere hoofde behoefte bestaat.

Deze situatie verschilt zeer wezenlijk van die bij de natuurwetenschappen. Gebruik en misbruik van de natuurwetenschappen zijn in de eerste plaats in hun technische toepassingen te zoeken. Zulke toepassingen zijn eerder uitzondering dan regel voor de geesteswetenschappen.

.....

¹⁷ Tot de onderzoekers van het eerste uur behoort de Nederlander Bernard Tervoort. Een overzicht van zijn oorspronkelijke werk is te vinden in Tervoort (1975). Het eerste linguïstische onderzoek van American Sign Language kwam van Stockoe (1960). De grote vaart kwam er echter in dank zij het baanbrekende werk van Klima en Bellugi (zie vooral hun boek van 1979). Vergelijkende studies van gebarentalen en gesproken talen kan men o.a. vinden in Bellugi en Studdert-Kennedy (1980). Voor wat betreft de huidige situatie van gebarentaal in Nederland zij verwezen naar het juist verschenen boekje *Hand over hand* onder redactie van B. Tervoort (1983).

¹⁸ Dit ondanks het voortreffelijke werk dat wordt gedaan door de Stichting Nederlandse Dovenraad, en door de Nederlandse Stichting voor het Dove en Slechthorende Kind. Zoals uit Tervoort's enquête (zie Tervoort, 1983) blijkt, zijn het in Europa de Scandinavische landen die in dit opzicht voorop lopen.

Daarbij komt dat een onjuiste natuurwetenschappelijke theorie in haar technische toepassingen op den duur door de mand valt. De raket vliegt eenvoudigweg niet, de medische behandeling leidt bij herhaling tot niets, enzovoorts¹⁹. Men kan dit het *technische filter* van de natuurwetenschappen noemen. Het komt dan ook praktisch niet voor dat een onjuiste natuurwetenschappelijke theorie welbewust tegen mensen wordt gebruikt. Een incorrecte geesteswetenschappelijke theorie kan echter, zoals we gezien hebben, via beïnvloeding van de gangbare mening desastreuze gevolgen hebben, er bestaat geen technisch filter dat de gebruiker beschermt tegen een slechte theorie. Men kan er naar believen misbruik van maken wanneer daar behoefte aan bestaat. Tenslotte is er nòg een merkwaardig verschil met de situatie bij de natuurwetenschappen. Het komt hoogst zelden voor dat een goed-gefundeerde geesteswetenschappelijke theorie *tegen* mensen gebruikt wordt²⁰. Vrijwel alle misbruik van de natuurwetenschappen is echter, zoals gezegd, gebaseerd op correcte theorieën.

Wanneer deze stelling waarheid bevat zijn er twee conclusies te trekken, één voor de geesteswetenschapper, en één voor de potentiële gebruiker van geesteswetenschappelijke bevindingen. Het grootste risico dat de geesteswetenschapper voor mens en maatschappij kan betekenen is dat hij of zij de *communis opinio* met een onjuiste stelling of theorie beïnvloedt. Omdat er geen 'technisch filter' is tegen onjuiste theorieën moet de geesteswetenschapper zelf duidelijkheid scheppen door geen misverstand te laten ontstaan over de empirische fundering van zijn theorie. Het wildweg voor waar verkondigen van ongetoetste theorieën is een verwerpelijke zaak. Het is niets anders dan misleiding van de publieke opinie, en de zaak van de wetenschap onwaardig. Er is op dit pad nog een lange weg te gaan. Wij zijn nog ver verwijderd van het reeds door Benda²¹

.....

¹⁹ Dit sluit niet uit dat foutieve natuurwetenschappelijke theorieën wel eens tot succesvolle toepassingen leiden. Kousbroek (1983) wijst op de succesvolle eerste hetelucht-ballons die gebaseerd waren op de gedachte dat de rook hen opstuwt. Ook vindt men wel gevallen waarin onjuiste theorieën vrij langdurig worden toegepast. Veel menselijk lijden is op deze wijze vooral door medici veroorzaakt (aderlaten, elektro-shocks, etc). Uit de biologie zijn de beruchte toepassingen van Lysenko's erfelijkheidstheorie bekend. Deze gevallen betreffen overigens de levenswetenschappen. Bij de strikte natuurwetenschappen, en in meer recente tijden, is het een schaars verschijnsel.

²⁰ Het misbruik dat in de Sovjetunie van de psychiatrie gemaakt wordt in de strijd tegen dissidenten lijkt een treurige uitzondering. Over de juistheid van de daarbij behorende theoretische opvattingen kan men echter twijfelen. Er zijn ook wel eens vraagtekens gezet bij bepaalde toepassingen van psychologische tests in bedrijven of voor militaire doeleinden.

²¹ Zie Benda (1927) en (1946).

verkondigde ideaal dat wetenschappers bestaande misvattingen in de publieke opinie met kracht van wetenschappelijk argument bestrijden.

De tweede conclusie is voor de gebruiker, en met name de pedagoog en de politicus. Het is volksmisleiding wanneer men pedagogische of politieke doelstellingen aan de man brengt met quasi-wetenschappelijke argumenten. Het aantrekken van wetenschappers om die argumenten te verschaffen is een daad van minachting tegenover de waarde van de wetenschap, en bevordert wat Benda *la trahison des clerics*, het verraad van de intellectuelen genoemd heeft²¹. Wetenschap kan alleen in volstrekte vrijheid beoefend worden, elke vooropgezette conclusie ontwricht de wetenschap en haar beoefenaar.

De druk op de geesteswetenschappen om nu maar eens de Grote Maatschappelijke Problemen op te lossen is begrijpelijk, maar funest. De bestaande *communis opinio* dat dat zou kunnen is volkomen ongefundeerd²², al hebben geesteswetenschappers niet zelden zelf dit misverstand de wereld in geholpen. Het is met de Grote Problemen eigenlijk niet anders dan met het slechte weer: zij zijn de resultante van allerhand min of meer toevallige factoren en processen. Hoe lang had de natuurkunde moeten wachten op de ontwikkeling van de thermodynamica wanneer er alleen maar meteorologische instituten hadden bestaan? Het is niet anders voor de wetenschappen die zich bezighouden met het functioneren van de menselijke geest. Ook daar kan kennis alleen maar worden verkregen door abstractie, het isoleren en empirisch onderzoeken van afzonderlijke gedragsdeterminanten. Laat ik één voorbeeld noemen. Tal van Grote Problemen zijn terug te voeren op falende communicatie tussen mensen. De geesteswetenschapper kan echter in het algemeen niet

.....

²² Toch neemt de Minister deze opvatting klakkeloos over wanneer hij in de recente nota *Gedrags- en Maatschappijwetenschappen* (1983) schrijft: 'De sociale wetenschappen hebben in ons land de afgelopen 20 jaar een explosieve groei doorgemaakt. Daarbij zijn verwachtingen gewekt over wat zij voor onze samenleving kunnen betekenen. Zij staan nu voor de opgave die verwachtingen waar te maken: het probleemoplossend vermogen van de gedrags- en maatschappijwetenschappen zal de komende jaren sterk worden aangesproken . . . Met behoud van hun onafhankelijkheid en kritisch vermogen zullen zij het appèl dat vanuit de samenleving op hen wordt gedaan moeten honoreren.' (p. 41). En als ze dat nu eens helemaal niet kunnen? Het historisch besef is hier werkelijk zoek. De stand van de sociale en gedragswetenschappen is vergelijkbaar met die van de natuurwetenschappen in de middeleeuwen; dat is geen wonder, want de menselijke geest is oneindig veel ingewikkelder dan de objecten van de natuurwetenschappen. Dit verschil wordt niet ingehaald met 20 jaar van explosieve groei, en zeker niet wanneer gedurende die twintig jaar aan fundamenteel natuurwetenschappelijk onderzoek nog steeds een veelvoud wordt besteed van wat de gedrags- en maatschappijwetenschappen toebedeeld krijgen. Blijkbaar kiest onze maatschappij hiervoor, maar laten we dat dan eerlijk zeggen.

voorspellen of communicatie wel of niet zal lukken; daar spelen veel te veel factoren in mee die al of niet uniek zijn voor de gegeven situatie. Zijn taak is het, algemene determinanten van communicatieprocessen te isoleren, en in hun werking te onderzoeken. Daartoe behoren de grammatica van de gebruikte taal, de betekenissen van de gebruikte woorden, de cultureel of historisch bepaalde vooronderstellingen die gesprekspartners meebrengen, enzovoorts. Fundamenteel geesteswetenschappelijk onderzoek gaat over zulke dingen, moet over zulke dingen gaan – anders wordt het werk niet goed gedaan. Dit sluit geenszins uit dat men tenslotte ook complexe wisselwerkingen tussen determinanten zal onderzoeken. Wanneer de wetenschapper echter van meet af aan wordt gedwongen alleen maar naar toevallige complexe wisselwerkingen te kijken, ziet hij door de bomen het bos niet meer²³. Het is daarom ook uit den boze om de waarde van een geesteswetenschappelijke theorie af te meten aan haar praktische bruikbaarheid. Wat van belang is voor het menselijk handelen hoeft geenszins van belang te zijn voor de onderzoeker van het menselijke handelen.

Geesteswetenschap ten goede is mogelijk, maar overvraag die wetenschappen dan niet.

.....

²³ Nederland is niettemin aardig voorzien van zulke meteorologische instituten: het Centraal Bureau voor de Statistiek, de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, het Centraal Planbureau, het Sociaal-Cultureel Planbureau, de Rijksplanologische Dienst, de Commissie Beleidsanalyse, de sociaal-wetenschappelijke afdelingen en instituten van de ministeries, de provincies, de grote steden, de politieke partijen, en nog veel meer. Als het aan de Minister ligt (zie de in noot 22 genoemde nota), zal er nu ook binnen de eerste en tweede geldstroom meer aandacht gaan worden besteed aan meteorologische onderwerpen, en wel aan arbeidsvraagstukken, specifieke groepen, bevolkingsvraagstukken, openbaar bestuur, programma-evaluatie, en technology assessment. Een judaskus voor de gedrags- en maatschappijwetenschappen.

Literatuur

- Bekkum, I. van e.a., *Wie niet horen kan, moet maar zien*. Muiderberg: Coutinho, 1981.
- Benda, J., *La trahison des clercs*. Parijs: Bernard Grasset, 1927, 1946.
- Bulwer, J., *Chirologia: on the naturall language of the hand*. London, 1644.
- De Josselin de Jong, J. P. B., Ethnolinguïstiek. *Bijdragen tot de Taal-, Land-, en Volkenkunde*, 107, 1951, 161-178.
- Kingsley, M., *Travels in West Africa: Congo Français, Corisco and Cameroons*. London: Macmillan, 1897.
- Kousbroek, R., Een wolk in een zak. *De Ingenieur*, 10, 1983, 10-11.
- Laboureur, L. Le, *Avantages de la langue française sur la langue latine*. Paris, 1669.
- Quintilianus, M. F., *Instit. orator.* XI, 3, 87.1.
- Sapir, E., *Language*. New York: Harcourt, Brace and World, 1921.
- Schleicher, A., *Die darwinische Theorie und die Sprachwissenschaft*. Weimar: Hermann Böhlau, 1873.
- Stokoe, W. C., *Sign language structure*. Buffalo: University Press, 1960.
- Tervoort, B., *Developmental features of visual communication*. Amsterdam: North-Holland, 1975.
- Tervoort, B. (red.), *Hand over hand. Nieuwe inzichten in de communicatie van doven*. Muiderberg: Coutinho, 1983.
- Wundt, W., *Die Sprache*, 2 Bd. Leipzig: A. Kröner, 1900. (de door mij geraadpleegde druk is de vierde, van 1921)